

Bhagavadgita ukazuje Kršnu v plném jeho božském majestátu nejvyššího pána všehomíra. V *Mahábháratě* však je líčen se všemi slabostmi lidské přirozenosti. V průběhu boje na Kuruovském poli Kršna projevuje značnou popudlivost, nabádá své spojence k nečestným úskokům a v souladu se svým přesvědčením, že lež je starší než pravda, podněcuje šíření nejrůznějších falešných zvěstí, aby tábor nepřítele pomohl morálně rozložit. Jedna z takových poplašných zpráv, kterou Kršna vypustil, Pándouvcům pomohla zdolat nepřemožitelného Drónu, poněvadž ten v zármutku nad domnělou smrtí svého syna Ašvatthámana složil zbraně a dal se bez odporu zabít.

- 45 *Gándiva*, zázračný luk měsíčního boha Sómy, kterým bůh ohně Agni obdaroval Ardžunu.
- 46 *mysl* — V originálu *manas*, jedna ze základních kategorií hinduistické psychologie, označení šestého smyslu, obdařeného schopností vnímat a uspořádat počítky, které člověku zprostředkují jeho smyslové orgány. Mysl je sídlem paměti, vědomí (*čétana*), představivosti (*kalpana*) a snažení (*prajatna*), umožňuje vnímání (*pratjakaša*) a je schopna i vyššího citění (*čaitanja*). Jednou svou částí je zaměřena dovnitř (*antahkarana*, „vnitřní orgán“, lokalizovaný v srdci), kde je přímo napojena na rozmysl (*buddhi*) a vykonává úlohu lidského svědomí. V upanišádách je souvztažnost tělesné a duševní stránky osobnosti přirovnávána ke kočáru: vozatajem je já (*átman*), tělo představuje vůz, mysl (*manas*) uzdu a otěže, smysly (*indrijáni*) jsou koňmi, hmota (*dravja*) tvoří cestu a cílem je zklidnění (*šamana*).
- 47 *Kéšava*, dosl. „vlasatý, zářící“, přízvisko Kršny (Višnu).
- 48 *v boji mám zabítet příbuzné* — Ardžuna zapomíná, že podle tradiční hinduistické morálky je povinností bojovníka (kšatrije) trestat přestupníky a to, že jsou náhodou jeho příbuznými, na této povinnosti nic nemění. V ortodoxním pojetí představují příbuzenské vztahy čistě lidský výtvar, ale z kosmického hlediska jsou všichni tvorové dítky božími a není správné dělit je na vlastní příbuzné a ty ostatní, na nichž nám nezáleží.
- 49 *Góvinda*, dosl. „hledáč krav“, přezdívka Kršnova.
- 50 *Madhusúdana*, dosl. „hubitel Madhuův“, přízvisko Kršnova.
- 51 *Džanárdana*, dosl. „ten, jenž znepokojuje lidi“, tj. nepřátele, epiteton Kršny (Višnu).
- 52 *Mádhava*, dosl. „potomek Madhuův“ (podle jiného výkladu „hubitel Madhuův“), přízvisko boha Kršny.
- 52 *změtení kast* — Text varuje před narušením tradičního hierarchického uspořádání společnosti do čtyř stavů (*varna*), na bráhmany (kněze, učitele, obětníky), kšatrije (vládce, bojovníky), vaiše (obchodníky) a šúdry (dělný lid). Uvnitř každého stavu pak docházelo k dalšímu dělení podle rodu i povolání na řadu drobnějších kast a podkast (*džáti*), oddělených souborem příkazů a zákazů. Nejprůšněji byly prosazovány zákazy vzájemného stolování a vzájemných sňatků jednotlivých kast. Obzvláště poslední z nich zaměstnával pozornost všech strážců veřejné morálky a rovněž *Bhagavadgita* obsahuje nejedno upozornění, že v mísení kast je třeba hledat kořen všeho zla.
- 54 *Váršnéja*, příslušník klanu Vršniů, jedno z častých Kršnových epitet. Vršni, syn Jaduův, byl předkem otce Vasudévy.
- 55 *předkové, oloupení o obětiny* — Zde je obsažena narážka na pohřební ritus zvaný *šráddha*, při němž jsou duším zemřelých obětovány kuličky uhnětené z rýže a přepuštěného másla a voda. Tyto obětiny podle tradičních představ tvořily nezbytný předpoklad k tomu, aby se duše zemřelého mohla odebrat do nebeských světů; bez nich byla odsouzena toulat se po zemi jako zlý duch. Vzhledem k nesmírnému významu *šráddhové* oběti pro posmrtný život zesnulého bylo její provádění svěřeno vždy jeho nejstaršímu synovi — nikdo jiný ho při ní nemohl zastoupit a ženy byly z těchto obřadů zcela vyloučeny. Proto je v Indii již od mladší doby védské kladen tak velký důraz na hojné mužské potomstvo a společenské postavení ženy se neustále zhoršuje.

DRUHÝ ZPĚV

SANDŽAJA PRAVIL:

1. K němu, jenž byl takto prostoupen soucitem a sklíčený a oči měl zalité slzami, pronesl Madhusúdana tato slova:

VZNEŠENÝ PRAVIL:

2. Ardžuno, odkud pochází tato tvá ochablost v nesnázích, která není hodna Árji,¹ nevede do nebe a působí hanbu?
3. Nepoddávej se zbabělosti, synu Prthy, neboť ta ti nepřísluší. Odhoď nízkou slabost srdce a povstaň, hubiteli nepřátel.

ARDŽUNA PRAVIL:

4. Jak mám, Madhusúdano, v bitvě obrátit šipy proti Bhímovi a Drónovi, kteří si zaslouží úctu, Arisúdano?²
5. Vždyť je lépe žít na světě třeba jen z almužny než zabítet vznešené učitele. Ale i kdybych zabil (jen) učitele chtivé prospěchu, požitky, jimiž bych se zde těšil, by byly potřísněny krví.
6. Ani nevíme, co pro nás bude lepší, zdali zvítězit, anebo jim v boji podlehnout. Pakliže pobijeme Dhrtaráštrovce, kteří jsou proti nám rozestaveni, sami nebudeme mít chuť žít dál.
7. Celá má bytost je ochromena nepřístojnou lítostí,³ v mysli mám zmátek, v čem tkví má povinnost. Proto se tě táži, a pověz mi najisto, co bude lepší. Jsem tvůj žák, pouč mne, který se k tobě utíkám.
8. Nevidím totiž, co by mohlo zaplašit zármutek, který mi vysouší smysly, ani kdybych na zemi získal kvetoucí království, prosté všech nepřátel, či dokonce vládu nad samými bohy.

SANDŽAJA PRAVIL:

9. Takto oslovil Gudakéša, hubitel nepřátel, Hršíkéšu. „Nebudu bojovat,“ řekl Góvindovi a zmlkl.
10. Hršíkéša pravil, ó Bharatovče, sklíčenému Ardžunovi mezi oběma vojsky s náznakem úsměvu tato slova:

VZNEŠENÝ PRAVIL:

11. Trápíš se věcmi, jimiž není třeba se trápit, a přitom říkáš slova moudrosti.⁴ Lidé moudří netruchlí ani nad mrtvými, ani nad těmi, kdo žijí.

12. Neboť se věru nikdy nestalo, aby nebylo mne, tebe, či těchto vládců, a stejně tak se ani nestane, abychom my všichni kdy přestali být.⁵
13. Podobně jako v tomto těle duch prožívá mládí, dospělost a stáří, stejně tak nabývá i jiného těla. Tím se moudrý nedá mást.
14. Ó synu Kuntí, vždyť doteky s hmotným světem,⁶ vyvolávající horko a chlad, blaho a strast, přicházejí a odcházejí, jsou nestálé. Snášej je trpělivě, Bharatovče.
15. Jedině moudrý člověk, kterého ony nerozruší a pro něhož jsou blaho i strast totožné,⁷ býku mezi muži, jen ten je hoden nesmrtelnosti.
16. Není vzniku pro nejsoucno a jsoucno nezaniká,⁸ hranici obou však vidí ti, kdo nazírají pravou skutečnost.
17. Věz však, že to, čím je toto vše proniknuto,⁹ nelze zahubit. Nikdo nemůže přivodit zkázu toho, co nepomíjí.
18. Praví se, že tato těla vtěleného,¹⁰ který je trvalý, nezničitelný a nezměřitelný, jsou konečná. Proto bojuj, ó Bharatovče.
19. Nic nechápe ten, kdo si myslí, že On zabíjí, ani ten, kdo jej považuje za zabitého. On nezabíjí ani není zabit.
20. On se nerodí ani nikdy neumírá, nikdy nevznikl ani více nezanikne. Je nezrozený, trvalý, odvěký a starobylý — nezahyne, je-li zabito tělo.
21. Což člověk, který ví, že On je nezničitelný, trvalý, nezrozený a nepomíjivý, někoho zabíjí či dává zabít, synu Prthy?
22. Podobně jako člověk odhazuje zchátralé šaty a bere si nové, stejně tak vtělený duch odhodí zchátralá těla a vstupuje do jiných, nových.
23. Zbraně se ho netknou, oheň nespálí, voda ho neprosákne ani vítr nevysuší.
24. Nelze ho tít, nelze ho spálit, promočit ani vysušit, je trvalý, všepromikající, pevný, nehybný a věčný.
25. Praví se o něm, že je neprojevený, nepředstavitelný a neměnný. Znáš-li ho takto, pak nemáš, proč bys nad ním truchlil.
26. Ale i když se domníváš, válečníku mocných paží, že se stále rodí anebo že stále umírá, ani pak nemáš proč ho litovat.
27. Vždyť kdo se narodil, zcela jistě zemře, a kdo zemřel, zcela jistě se narodí. Proto bys neměl želet toho, co je nevyhnutelné.
28. Bytosti jsou na počátku neprojevené, uprostřed jsou projevené a neprojevené jsou opět na konci; k čemu tedy nářek, Bharatovče.
29. Zázrakem ho jeden spatří, jako o zázraku o něm jiný hovoří a další o něm jako o zázraku slychá.¹¹ Nikdo ho však nezná, třeba o něm slyšel.
30. Tento duch vtělený v těle veškerenstva je trvale nehynoucí, Bharatovče. Proto bys neměl truchlit pro žádnou bytost.

31. Dbej na svou povinnost a přestaň se chvět. Vždyť pro válečníka není nic lepšího nad spravedlivý boj.
32. Šťastní jsou, synu Prthy, kšatrijové,¹² kterým se naskýtá takováto bitva, jakoby příznivou náhodou otevřená brána do nebe.
33. Nepodstoupíš-li tento spravedlivý boj, pak zahodíš svou povinnost i slávu a utrpíš zlo.
34. Tvorové si pak budou vyprávět o tvé nepomíjející pohaně a pro člověka váženého je pohana horší než smrt.
35. Velcí válečníci si budou myslet, že utíkáš z boje ze strachu, a u těch, kteří tě dosud ctíli, upadneš v nevážnost.
36. Mnohá nepěkná slova budou říkat tvoji nepřatelé, hanobíce tvé schopnosti. Což může být něco bolestnějšího?
37. Budeš-li zabit, dosáhneš nebe, zvítězíš-li, ovládneš zemi. Proto povstaň, synu Kuntí, s pevným odhodláním k boji.
38. Nauč se klást radost i strast, zisk i ztrátu, vítězství i porážku sobě naroveň,¹³ a hotov se k boji; tak neutrpíš zlo.
39. Toto je moudrost, která ti byla vyložena podle *sáňkhye*; nyní vyslechni moudrost podle *jógy*.¹⁴ Ukázněn touto moudrostí, synu Prthy, odvrhneš pouta činů.
40. Žádné úsilí zde nepřijde nazmar, pro nezdar tu není místa, a dokonce i nepatrná část této *dharmy*¹⁵ ochrání před velikým strachem.
41. Zde platí jediný rozhodný rozmysl,¹⁶ potomku Kuruů, neboť myšlenky nerozhodných jsou rozvětvené a nekonečné.
- 42–43. Synu Prthy, pošetilí si libují v slovech véd¹⁷ a tvrdí, že není nic jiného, mají v povaze žádost a jejich nejvyšším cílem je nebe.¹⁸ Pronášejí květnatá slova, jež vybízejí k rozličným obřadům směřujícím k dosažení požitků a moci, a nabízejí jako plody činů (nová) zrození.
44. Ti, kdo lpějí na požitcích a moci a nechávají se v myšlenkách unést těmito slovy, postrádají rozhodný rozmysl, jenž by spočinul v soustředění.
45. Vědy náležejí do oblasti tří kvalit.¹⁹ Ty, Ardžuno, stůj mimo tyto kvality, nad dvojností, vždy setrváváje v čistotě, povznesený nad hromadění a uchovávání,²⁰ buď sám sebou.
46. Bráhman,²¹ který prohlédl, má ze všech véd stejný užitek jako ze studny, je-li všude kolem záplava vody.²²
47. Máš právo pouze na činy, nikdy však na jejich plody. Plody činů nesmějí být pro tebe pohnutkou, avšak neulpívej ani na nečinnosti.
48. Zřekni se ulpívání, Dhanandžajo, buď lhostejný k úspěchu i neúspěchu a konej činy setrváváje v sebekázněni.²³ Jednostejnost se nazývá ukázněností.²⁴

49. Neboť čin²⁵ je, Dhanandžajo, zdaleka podřadnější nežli sebekáznění rozmyslem.²⁶ V rozmyslu hledej své útočiště. Politováníhodní jsou ti, pro něž je plod (činů) pohnutkou.

50. Člověk ukázněný rozmyslem zde odvrhuje dobré činy stejně jako zlé.²⁷ Proto se chystej k sebekáznění. Ukázněnost znamená obratnost v činech.

51. Vždyť mudrci ukáznění skrze rozmysl, kteří zanechali plodů vzniklých z činů, jsou osvobozeni od pout zrození a dosahují stavu prostého neduhů.

52. Až tvůj rozmysl překoná houštinu klamu, dojdeš lhohostejnosti ke všemu, co bylo i co má být ještě slyšeno.

53. Až tvůj rozmysl, doposud rozptylovaný tím, co jsi slyšel,²⁸ spočine nehybný a nepohnutý v soustředění, tehdy dovršíš své sebekáznění.

ARDŽUNA PRAVIL:

54. Jak se, Kéšavo, popisuje člověk, jehož moudrost je ustálená a který setrvává v soustředění, a jak má člověk ustáleného rozumu hovořit, jak má sedět, jak se má pohybovat?

VZNEŠENÝ PRAVIL:

55. Když odvrhne všechny žádosti ukryté v mysli, synu Prthy, a je spokojen sám v sobě, pak se říká, že jeho moudrost je ustálená.

56. Člověk, jehož mysl nehárá v utrpeních, který je prost touhy uprostřed radostí a jehož opustily vášně, strach i hněv, se nazývá mudrcem ustáleného rozumu.

57. Jestliže je člověk ve všem prostý příchylnosti, neraduje se ani nechová nenávisť, ať se mu dostává dobrého či zlého, jeho moudrost je upevněná.

58. A jestliže na všech stranách stáhne smysly²⁹ od smyslových předmětů,³⁰ podobně jako želva své údy, jeho moudrost je upevněná.

59. Smyslové předměty přestávají existovat pro vtěleného ducha, který se zdržuje potravy, jedině chuť zůstává. I tato chuť však zmizí, jakmile spatří Nejvyššího.

60. Vždyť bouřlivé smysly unášejí násilím i mysl člověka, který prohlédl, synu Kuntí, byť se snažil sebevíc.

61. Jestliže je všechny ovládl, nechť usedne ukázněný a oddává se mi, neboť jen má-li člověk smysly ve své moci, jeho moudrost je upevněná.

62. Uvažuje-li člověk o smyslových předmětech, pochází z toho ulpívání, z ulpívání se rodí žádost, ze žádosti povstává hněv.

63. Z hněvu vzniká pomýlení, z pomýlení ztráta paměti, ze ztráty paměti zánik rozmyslu, a se zánikem rozmyslu člověk hyne.

64. Avšak člověk, který ovládl své já a smyslové předměty mívá se smysly oproštěnými od vášně a nenávisti a podřízenými sobě, dojde uklidnění.

65. V uklidnění dochází k zániku všech jeho strastí, neboť má-li člověk klidné myšlení, jeho rozmysl se rychle upevňuje.

66. Kdo se neukázní, postrádá rozmysl a není ani schopen rozjímat.³¹ Pro toho, kdo nerozjímá, není klidu, a nemá-li klid, odkud může očekávat štěstí?

67. Neboť mysl, jež podléhá těkajícím smyslům, unáší jeho moudrost jako vítr loď po hladině.

68. Proto, válečníku mocných paží, jestliže má člověk smysly na všech stranách odtazeny od smyslových předmětů, jeho moudrost je upevněná.

69. Co je pro všechny tvory nocí, je pro toho, kdo se ovládl, dobou bdění, čas, kdy tvorové zůstávají bdělí, není než nocí pro mudrce, který zří.

70. Míru dosáhne jen ten, do něhož vstupují všechny žádosti, tak jako když vody naplňují oceán, který přesto ve svém základě zůstává nehybný, nikoli však člověk, jenž svým žádostem hoví.

71. Ten, kdo zanechá všech žádostí a jedná prost touhy, pocitu vlastnictví a osobivosti,³² dojde míru.

72. Toto je spočinutí v *brahma*, synu Prthy, a kdo ho dosáhne, ten se nedá zmást. Kdo v něm spočine, třeba až v posledním okamžiku, spěje k vyvanutí³³ v *brahma*.

¹ která není hodna Árji, dosl. „běžná u Neárjů“; Árja, dosl. „vznešený“, označení kočovného lidu, který od 2. tisíciletí př. n. l. počal v jednotlivých vlnách pronikat z jihoruských a středoasijských stepí na indický subkontinent. Kršna zde Ardžunovi připomíná jeho povinnost válečníka z rodu Árjů, vítězů nad ostatními indickými plemy, nepřipouštějící jakékoli zakolísání. Údělem člena kšatrijského stavu bojovníků, posvěceným božským řádem, *dharmou*, bylo válčit a každé porušení této povinnosti znamenalo nejenom ztrátu dobré pověsti mezi lidmi, ale i nebeské blaženosti po smrti.

² *Arisúdana*, dosl. „hubitel nepřátel“, epiteton Kršnova.

³ má bytost je ochromena nepřístupnou lítostí — Originál hovoří přímo o prohřešku (*dóša*), jehož se Ardžuna dopustil tím, že načas podlehl soucitu (*krpana*), poněvadž podobné projevy malodušnosti nemají v srdci kšatrijského válečníka místo.

⁴ přitom říkáš slova moudrosti — V originálu *pradžňávádánš ča bháśasé* („pronášíš moudrá slova“). Toto místo bylo předmětem častých sporů a jednotlivé autority se rozcházejí v jeho čtení i v jeho interpretaci. Ardžunova argumentace má svou logiku, a zní tedy rozumně, i když v důsledku jeho nevědomosti ve skutečnosti moudrá není; Kršnova výtky proto nesměruje proti jeho slovům samotným, ale proti sklíčenosti, do níž Ardžunu tato nevědomost uvrhla.

⁵ *Bhagavadgíta* v tomto verši postuluje existenci množství individuálních duší, které procházejí nikdy nekončícím koloběhem zániků a nových zrození. Tento odvěký transmigrační proces, jehož se jakožto vtělení nejvyššího Já účastní sám Kršna, je bez počátku a bez konce a jedinou cestou, jak se z něho vymanit, je konečně „vysvobození“ (*mókša*).

- ⁶ *doteky s hmotným světem* — V originálu *mátrásparáśas*, doteky smyslu se smyslovými předměty. *Mátry* představují základní smyslové vlastnosti pěti hlavních hmotných prvků — patří mezi ně zvuk, dotek, tvar, chuť a pach. Podobně jako celý hmotný svět jsou i ony v pojetí *Gíty* nestálé a pomíjivé.
- ⁷ *pro něhož jsou blaho i strast totožné* — Ideálem *Gíty* je naprostá jednostejnost (*samatva*), absolutní lhostejnost k chvále i haně, zisku i ztrátě, nedotčenost blahem i strastí, vyrovnanost v radosti i zármutku, poněvadž tím se já (*átman*) každého jedince připodobňuje věčně neměnnému a jednostejnému *brahma*.
- ⁸ *Není vzniku pro nejsoucno* — Šankara i Rámánudža shodně komentují nejsoucno (*asat*) jakožto lidské tělo spolu s dvojností protikladů (blaho a strast, vášeň a nenávisť atd.), kterým podléhá, a přeneseně jako hmotnou přírodu a celý fenomenální svět, v souladu s představou, že reálnou existenci lze přiznat pouze věčnému a neměnnému *brahma*. Na základě této interpretace by uvedený verš stavěl do protikladu na jedné straně já (*sat*), duchovní substanci (*átman* totožný s *brahma*), která je jedinou realitou a nikdy nezaniká, a na druhé straně nejá (*asat*), *brahma*, jehož pravou povahu zastírá kouzelná vidina (*mája*) — svět jevů, který vpravdě neexistuje.
- ⁹ *to, čím je toto vše proniknuto* — *Brahma*, nejvyšší realita, je „to“ (*tat*), co proniká celý pohyblivý i nehybný svět.
- ¹⁰ *tato těla vtěleného* — Zatímco *brahma* představuje absolutní jsoucno, nedotčené vývojem fenomenálního světa a nepodléhající neúprosnému zákonu odplaty činů (*karma*), v každém jednotlivci je přítomno jako individuální empirické já (*átman*), vtělený duch, který je poután k světu jevů a ovlivňován plody činů, dokud nepřekročí tři kvality hmotné přírody a nezotožní se s *brahma*. Jakožto součást nekonečného *brahma* je *átman* stejně nedotčený procesy hmotné přírody, je stejně mimo prostor, čas i příčinnou závislost [z. 20], jako vtělený (*déhin*) však ve spojení s psychosomatickým organismem prodělává zrození, stáří, smrt v nikdy nekonečném koloběhu vzniků a zániků (*sansára*), dokud nedojde vysvobození.
- ¹¹ *Zázrakem ho jeden spatří* — Poněvadž je vlastní já člověka neprojevené, smysly neuchopitelné, příležitostí poznat jeho podobu a pravou povahu je velmi málo, téměř lze hovořit o zázraku, dostane-li se nám možnost je spatřit. Originál připouští též alternativní překlad: „Jeden na něj patří jako na zázrak...“
- ¹² *kšatrija* — Označení druhého ze čtyř stavů hinduistické společnosti, vrstvy vládců a válečníků. Podle indické mytologie kšatrijové vznikli z paží božského Puruši, aby bránili a ovládali lidstvo. Pro svou aroganci se však čas od času stali metlou, od níž bylo nutné svět oprostít. Proto proti nim občas bráhmanští reci (např. Parašuráma) vedli trestné výpravy, při nichž byl vždy celý kšatrijský stav vyhuben.
- ¹³ *klást... sobě naroveň* — Z hlediska absolutního *brahma*, které je základem všech bytostí, je v pozadí veškeré dvojnosti protikladů, již tyto bytosti podléhají, jednostejnost, a proto je třeba i radost a strast, zisk a ztrátu, vítězství a porážku přijímat stejně.
- ¹⁴ *moudrost... podle sánkhje, moudrost podle jógy* — *Sánkhja*, *jóga*: řada překladatelů ponechává nepřeložené, jiní překládají jako „teorie“ a „praxe“. Zdá se, že tu ve skutečnosti nejde o systémy, které se těmito slovy označují, nýbrž že oba výrazy jsou užity v obecnějším smyslu a vyjadřují protiklad teoretického a praktického postoje. „*Sánkhja*“ představuje rozumovou spekulaci. Výraz „*jóga*“ se neomezuje jen na sféru fyzické a morální kázně; v *Gítě* znamená též „úsilí, snaha o sebevůli, usebrání“ a používá se ho v mnoha podobných odstínech. Tradiční indická exegeze oba pojmy vykládá jako cestu činů (*jóga*) a cestu poznání (*sánkhja*).
- ¹⁵ *mravnost (dharma)* — Dosl. „to, co drží (pohromadě)“, podle V. Miltnera „to, čeho je třeba se držet, držmo“, povinnost, morálka, zákon, řád, (společenská) norma. V nejširším slova smyslu se

- tohoto pojmu užívá pro označení obecných přírodních zákonů, uspořádání kosmických procesů. Zahrnuje však i představu mravního řádu, který vládne vesmíru; v zúženém významu je *dharma* i norma chování jednotlivce a sociálních skupin, ctnost, soubor etických zásad, náboženské zásluhy a spravedlnost. Pro *Bhagavadgítu* je klíčové užití termínu *dharma* ve smyslu povinnosti, kterou člověku ukládá jeho postavení ve společnosti. Plnění vlastních povinností pro ně samé, bez nároku na odměnu a bez obav z nepříznivých následků, které to vyvolá, se postupně stalo jedním z nejvyšších ideálů hinduismu.
- ¹⁶ *Zde platí jediný rozhodný rozmysl* — „Zde“, tj. na této cestě nezištných činů, kterou nám *Bhagavadgíta* nabízí v podobě sebekázně (*jóga*), člověk dosáhne úspěchu jedině tehdy, je-li jeho rozmysl (*buddhi*) s rozhodností a neúchylně upřen k jedinému cíli, k Nejvyššímu. Rozmysl (*buddhi*) představuje nejvyšší duševní schopnost člověka, vrcholný produkt hmoty (*prakrti*). Svou povahou náleží *buddhi* do oblasti tří kvalit (*gun*) hmotné přírody, jejichž vlivu podléhá, ale svým postavením nad ostatními smysly tíhne k já (*átmanu*), duchovnímu principu, jenž sídlí v každém člověku. Jako nositel osobnosti jedince se rozmysl účastní převtělování a ze všech duševních schopností je jedině on s to rozpoznat pravou povahu *átmana* a jeho sounáležitost s kosmickou duchovní podstatou.
- ¹⁷ *vědy* — Soubor nejstarších indických literárních památek, jejichž vznik se obvykle klade do doby pronikání árijských kmenů na indický subkontinent.
- ¹⁸ *jejich nejvyšším cílem je nebe* — Též nebeské světy jsou z hlediska věčnosti jen prchavým zastavením uprostřed nikdy nekončícího kolotání zániků a nových zrození a duše je odtud znovu vrhána do dalších převtělení, jakmile je vyčerpána míra jejich zásluh z předešlých životů. Proto i nebe (*svarga*) spolu se zemí a podsvětím tvoří fenomenální svět, který je třeba v zájmu konečného vysvobození transcendentovat.
- ¹⁹ *Vědy náležejí do oblasti tří kvalit* — Oběti bohům a další činy, které předepisují védské texty, jsou nerozlučně spjaté s kvalitami hmotné přírody, poněvadž právě kvality podněcují veškerou činnost, nikdo a nic mimo ně není na světě konatelem. Proto jsou vědy užitečné ve světě jevů, avšak nevedou samy o sobě k vysvobození.
- ²⁰ *hromadění a uchovávání* — Též „získávání a zachovávání majetku“; v originálu *jóga-kšéma*: termínu *jóga* je zde použito ve zcela odlišném smyslu než obvykle.
- ²¹ *bráhman* — Příslušník nejvyššího stavu (*varny*) kněží, obětníků a tradičních nositelů vzdělání. K jeho hlavním povinnostem odedávna patřilo provádět oběti a náboženské obřady, plnit úlohu prostředníka mezi světem bohů a lidmi a zabývat se studiem véd. Jako příslušník privilegované vrstvy se těšil četným výsadám — nesměl být v ničem omezován, nevztahovaly se na něj hrdelní tresty, jeho přízeň bylo nutno neustále získávat hojnými dary a členové ostatních kast mu byli povinováni všestrannou úctou. Bezduchý ritualismus bráhmanických obětníků se však již v nejstarším období stává předmětem výsměchu.
- ²² *má ze všech věd stejný užitek* — Smysl tohoto nejasného verše působil tradičním indickým vykladačům *Bhagavadgíty* značné nesnáze. Většina z nich z obav ztotožnit se s výkladem, který by zcela popřel význam véd pro bráhmana, jenž prohlédl, následuje kompromisní interpretaci Šankarovu: vědy mají užitek především pro toho, kdo teprve nastoupil cestu činů. Naproti tomu užitek plynoucí ze znalosti védského rituálu je zahrnut v užítku, který vyplývá z pravého poznání osvětleného bráhmana, stejně jako je užitek, který lidé mají ze studny, totožný s tím, jež může skýtat záplava vody všude kolem.
- ²³ *sebekázně* — V originálu *jóga*; lze ji definovat jako určitou formu tělesné a duševní disciplíny (odtud i náš překlad pojmu *jóga* slovy „kázeň“ a „sebekázeň“). Název „*jóga*“ nese i jeden ze

šesti klasických systémů indické filozofie, jehož teoretický základ ve spojení s praktickými metodami zhruba ve 2. stol. př. n. l. sumarizoval Pataňdžali ve svých *Jógasútrách*. Klade důraz na sebevládu, způsoby ukázněvání sebe sama (sebekáznění) s cílem dosáhnout nejvyššího soustředění, odstranit nevědomé komplexy a pět elementárních nežádoucích sil (nevědění, zaměření na sebe, toužení, nenávisť, pud sebezáchovy), jež ženou jedince k novým činům, a meditačními technikami zastavit proud vědomí. Konečným stadiem je kontemplace prostá jakéhokoli objektu, kdy je individuální vědomí spolu se všemi nevědomými komplexy zcela vyraženo z činnosti (stav vytržení, *samádhi*). Mentálnímu cvičení předchází ukázněvání a kontrola dechu (*pránájáma*) a navození vhodného fyzického stavu zaujímáním specifických tělesných poloh (*ásana*). Tělesná cvičení byla koncem 1. tisíciletí n. l. rozvinuta do systému známého jako *hathajóga*.

Soustředění na boha, Pána (Íšvaru), který je „nedotčený starostí, činy, dozráváním činů i naději“ a který nevystupuje jako tvůrce, udržovatel a ničitel světa, nýbrž pouze jako objekt kontemplace, sice podle *jógy* představuje první předpoklad vysvobození z pout fenomenální existence, avšak jakmile je tohoto cíle dosaženo, jógin pouští boha ze zřetele, poněvadž sám dospěl k božské izolaci, kdy je naprosto osamělý, nekonečně svobodný, a stává se tak absolutnem. V *Bhagavadgítě* je pojmu *jóga* užíváno v řadě významů, z nichž nejdůležitější je „sebekáznění“, metoda sjednocení všech smyslů a duševních schopností člověka v já (*átmanu*), vyproštění z pout tělesnosti a spojení s vesmírným já (*paramátmanem*).

24 *jednostejnost se nazývá ukázněností* — Jednostejnosti, která je charakteristická pro absolutno (*brahma*), povznesené nade vše ostatní, lze ve světě jevů dosáhnout prostřednictvím vnitřní sebekázně (*jógy*), připodobnit se tak k nejvyšší realitě a připravit se na splnění s ní.

25 *čin* — *Karma(n)*, slepý, neuvědomělý princip, řídící chod celého vesmíru, jehož působení je nezávislé dokonce i na vůli samotných bohů. Tato představa je těsně spjata s učením o převtělování a se zákonem kauzální závislosti mezi dobrými či zlými skutky a jejich plody, jež jedinec v budoucnosti zaslouženě sklídí podle toho, jakou setbu během přítomného života zaseje. Každý čin působí jako příčina, jež nezbytně přináší přirozený následek, a jako takový zároveň zanechává v mysli otisk (*sanskára*), jež člověka pudí k tomu, aby jednou vykonaný čin opakoval. Nikdo neunikne působení činů, avšak může je ovládat; sebekázně může potlačit zlé popudy a posílit tihnutí k dobru. Ideálem *Bhagavadgity* je nezištné provádění činů bez ohledu na jejich plody, plnění úkolů, jež každému předepisuje jeho *dharma* — povinnost, vyplývající z postavení jedince ve společnosti, nezávisle na odměně či ztrátě, jež taková činnost přinese.

26 *sebekáznění rozmyslem* — V originálu *buddhi-jóga*. Rozmysl jakožto nejvyšší produkt živé hmoty obsahuje vedle rozumové schopnosti i volní, rozhodovací schopnost, stojí nejbliže *átmanu*, a je tedy jediný způsobilý ukáznit mysl a ostatní smysly do té míry, aby si člověk uvědomil vnitřní sounáležitost svého já s *brahma*.

27 *odvrhuje... dobré činy stejně jako zlé* — Podle karmanového zákona jsou veškeré činy, na jejichž plodech ulpíváme, příčinou, proč je člověk poután v koloběhu životů. Důležité je konat činy bez ohledu na výsledek, jako by o žádnou činnost nešlo, aby nestály v cestě našemu vysvobození.

28 *rozptylovaný tím, co jsi slyšel* — V originálu *šruti-vipratipanna*, tj. rozptylovaný učením *šruti* čili *véd* (dosl. „slyšeného“, česky přibližně „zvěstování“). *Šruti*, dosl. „slyšené“, je označení zjevené pravdy, božského vědění, které bylo zvěstováno dávným mudrcům a skrze ně zprostředkováno lidstvu, tradiční pojmenování védských hymnů. Příkazy písem jsou zde pokládány za rušivé a nevhodné pro toho, jehož rozmysl spočine v soustředění, připodobní se k nehybnému a nepohnutému já a ztotožní se s ním.

29 *smysly* — V originálu *indrijáni* jsou v tradičním indickém pojetí orgány, které zprostředkují vnímání okolního světa (poznávací smysly — *džňánéndrijáni*) a které umožňují na tento svět působit (činnostní ústrojí). Činnostních ústrojí je rovněž pět a dávají člověku schopnost řeči (hlasivky a jazyk), rozplozování, vyměšování, uchopování (ruce) a pohybu (nohy).

30 *smyslové předměty* — Každému smyslu (*indrija*) podle tradičního chápání přísluší jeden smyslový předmět, totiž uchu zvuk (*šabda*), pokožce dotek (*sparša*), oku tvar (*rúpa*), jazyku chuť (*rasa*) a nosu pach (*gandha*). Těchto pět smyslových předmětů bývá někdy rovněž pokládáno za pět vlastností pětice základních hmotných prvků, éteru, vzduchu, ohně, vody a země.

31 *není ani schopen rozjímat* — Mezi moderními překladateli *Bhagavadgity* panuje značná různost názorů na to, jak interpretovat nejasný a mnohoznačný termín *bháváná*. Někdy se vykládá jako schopnost „vývoje“ směrem ke konečnému vysvobození, jako „tvořivost“ a náboženské úsilí, podle jiných překladatelů je to spíše „vytrvalost na cestě za poznáním“, „schopnost soustředění“, „vnuknutí“, „přemítání“ apod. Jako technický termín jógové filozofie by bylo možno pojem *bháváná* vykládat též ve smyslu „snaha uskutečnit poznanou pravdu, činnost plynoucí z vnitřní jistoty“. V buddhismu znamená „kultivace mysli“.

32 *prost... pocitu vlastnictví a osobivosti* — Vše, co náleží do světa jevů, je podle učení *Gity* přechodné a pomíjivé, pravým já člověka není jeho tělo ani mysl, smysly ani vědomí; vše, co se vztahuje k jeho pozemské existenci, je nejá (*anátmán*). Představa, že lidský jedinec je jednající ego, je klamná stejně jako iluze, že něco zde na světě je „mé“. Ve skutečnosti jednají za nás kvality hmotné přírody a já, zmatené těmito kvalitami, se pouze mylně domnívá, že ono samo působí jako činitel. Ideálem *Gity* je prohlédnout šalivou hru přírody, zbavit se klamu vlastnictví a osobivosti a uvědomit si základní jednotu *átmana* a *brahma*, které nic nevlastní, na ničem neulpívá a ničím není dotčeno.

Osobivost — V originálu *ahankára*, kategorie hinduistické psychologie, označující duševní schopnost, jejímž prostřednictvím se člověk dokáže identifikovat jakožto vyhraněné ego. Díky osobivosti je jedinec limitován na své okolí a jednotlivé zlomky reality si dokáže uvědomovat jen tak, jak k němu přicházejí skrze pět smyslů a jim nadřazenou mysl. Osobivost vytváří zdání, že namísto kvalit hmotné přírody je sama nositelem veškeré činnosti člověka, jeho duchovní podstatou, jeho pravým já.

33 *vyvanutí* — V originálu *nirvána*: toto slovo se vyskytuje jako sloveso již ve védském období, ale jako termínu ho poprvé použil Buddha. Vyvanutí znamená, že ustává veškerá fenomenální existence, tak jako když vyhasne pláminek lampy, že ustane jakékoli citění, vznikání, touha i strast, že zavládne věčný mír.

TŘETÍ ZPĚV

ARDŽUNA PRAVIL:

1. Jestliže soudíš, Džanárdano, že rozmysl je lepší než čin, proč mne pobízíš k tomuto hroznému dílu, Kేశavo?

2. Slovy, která jsou obojetná, jako bys mátl můj rozmysl. Řekni mi najisto to jediné, čím bych mohl dosíci nejvyššího dobra.

VZNEŠENÝ PRAVIL:

3. Již dříve jsem prohlásil, že na tomto světě je dvojí přístup, Anagho¹ — pro muže rozumu sebekázněním poznáním² a pro muže kázně sebekázněním činy.
4. Člověk se nevymaní z vlivu činů tím, že nebude činy podnikat, ani nedojde dokonalosti tím, že se vzdá světa.
5. Neboť věru nikdo nesetrvá ani na okamžik v nečinnosti. Vždyť každý je bez vlastní vůle poháněn k činnosti kvalitami zrozenými z přírody.³
6. Člověk, jenž zkontroluje svá ústrojí činnosti a nadále si v mysli vybavuje smyslové předměty, klame sám sebe a je zván pokrytcem.
7. Lepší však, Ardžuno, je ten, kdo myslí zkontroluje své smysly, a aniž ulpívá, ústrojími činnosti pěstuje sebevládu činy.
8. Konej dílo, které je tvým údělem, neboť čin je lepší než nečinnost. Ani své tělo by nebylo možno udržet při životě bez činu.
9. Tento svět vězí v poutech činů, s výjimkou činů konaných kvůli oběti. Za tím účelem konej činy prost ulpívání, Ardžuno.
10. Když pán tvorstva kdysi stvořil lidi spolu s obětí, pravil: Tou se rozmnožujte, ona ať je vám krávkou plnicí všechna přání.⁴
11. Tou obětí podporujte bohy a bohové nechtě podporují vás. Vzájemně se takto podporující, dosáhnete nejvyššího dobra.
12. Neboť bohové, podpoření obětí, vám dají žádané požítky. Kdo požívá jejich darů, aniž jim je splácí, je věru zloděj.
13. Dobří lidé, kteří pojídají zbytky po oběti, jsou zproštěni všech vin, avšak lidé špatní, kteří vaří pouze pro sebe, požívají zlo.
14. Tvorové povstávají z potravy,⁵ potrava z deště, dešť vzniká z oběti, oběť má původ v činu.
15. Věz, že čin vzniká z *brahma*⁶ a *brahma* vzniká z nehynoucího; proto všudy přítomné *brahma* trvale spočívá v oběti.
16. Kdo zde (na tomto světě) nenásleduje otáčky kola, které bylo takto uvedeno do pohybu, ten je bídný, libuje si ve smyslovosti a žije marně, synu Prthy.
17. Není však činů, jež by měl vykonat člověk, který si ve svém já libuje, je skrze své já nasycen a nalézá v já zdroj uspokojení.
18. Nemá zájem ani na vykonaných, ani na nevykonaných činech, a stejně tak jeho prospěch nezávisí na žádné bytosti.
19. Proto vždy bez ulpívání konej činy, které je třeba vykonat, neboť člověk, který koná činy bez ulpívání, dosáhne Nejvyššího.
20. Vždyť Džanaka⁷ a ostatní dosáhli dokonalosti právě činy. Měl bys je konat s ohledem na zachování světa.⁸

21. Cokoli koná nejlepší člověk, konají i ostatní lidé. Mírou, kterou on stanoví, se řídí celý svět.
22. Není ve třech světech nic, co bych měl vykonat, synu Prthy, nic nedosaženého, čeho bych měl dosáhnout, a přesto setrvávám v činnosti.
23. Kdybych totiž i nadále neúnavně nesetrvával v činnosti, lidé by, synu Prthy, všude následovali v mých šlépějích.
24. Kdybych nekonal činy, tyto světy by zanikly, stal bych se původcem zmatku a zahubil bych tyto lidi.
25. Jako jednají nevědomí, ulpívající na činech, Bharatovče, měl by moudrý jednat bez ulpívání, hledě přispět k zachování světa.
26. Nechtě moudrý nepůsobí rozpolcenost rozmyslu⁹ nevědomým, kteří lpí na činech; může okoušet všech činů,¹⁰ a jednat ukázněně.
27. Činy jsou všude konány kvalitami přírody, ale člověk zmatený osobivostí se domnívá, že sám je činitelem.
28. Kdo však vpravdě zná odlišnost mezi kvalitami a činy, ten si uvědomuje, válečníku mocných paží, že kvality působí v kvalitách,¹¹ a neulpívá.
29. Lidé pomýlení kvalitami přírody ulpívají na činech těchto kvalit. Kdo zná celek, neměl by zneklidňovat ty, kdo jsou hloupí a znají jen část.
30. Svěř všechny své činy mně¹² a s myslí soustředěnou na prazáklad já¹³ chladnokrevně bojuj, jsa prost přání i pocitu vlastnictví.
31. I ti lidé, kteří se stále řídí tímto mým učením s vírou a bez reptání, jsou zbaveni pout činů.
32. Věz však, že ztraceni jsou nerozumní, kteří reptají, toto mé učení nenásledují a jsou zmatení vším poznáním.
33. I moudrý jedná podle své přirozenosti. Bytosti následují přírodu. Co zmůže potlačování?
34. Každý ze smyslů chová ke smyslovým předmětům vášeň a nenávisť. Člověk by neměl padnout do jejich moci, neboť obě na něho líčí osidla.
35. Je lepší konat vlastní povinnost, třeba nedokonale, než dobře plnit povinnost druhého. Je lepší zahynout při výkonu vlastní povinnosti; cizí povinnost přináší nebezpečí.

ARDŽUNA PRAVIL:

36. Co to vlastně pudí člověka, aby konal zlo, Váršnéjo, je-li poháněn jakoby silou, aniž sám chce.

VZNEŠENÝ PRAVIL:

37. Je to žádost, je to hněv — zplozenec kvality Neklidu, hltavý a velice zlý. Věz, že on je zde nepřítelem.
38. Tak jako kouř zahaluje oheň a prach zrcadlo, tak jako lůno skrývá zárodek, zakrývá on toto.
39. Zatemňuje poznání, tento věčný nepřítel moudrých, tento plamen v podobě žádosti, který lze těžko ukojit, synu Kuntí.
40. Jeho sídlem prý jsou smysly, mysl i rozmysl. Těmi on zatemňuje vědění a mate vtěleného ducha.¹⁴
41. Proto tedy nejdříve zkroť smysly, býku mezi Bharatovci, a odvrhni tohoto zlonosného ničitele poznání a rozpoznávání.¹⁵
42. Říká se, že smysly stojí vysoko a výše než smysly je mysl, nadřazený myslí však je rozmysl a nad rozmyslem dlí On.¹⁶
43. Když jsi takto poznal, co je výše než rozmysl, posilni se svým já,¹⁷ válečníku mocných paží, a zabij nepřítele, který má podobu žádosti a jehož je těžké překonat.

¹ *Anagha*, „čistý, bez poskvrny“, jedno z Arđžunových přízvisek.

² *sebekáznění poznáním* — V originálu *džňána-jóga*. Poznání, které zde *Gíta* staví do protikladu k činům, znamená pochopení základního rozdílu mezi transcendentní skutečností a světem jevů, opuštění všeho, co je pomíjivé, a přichylnost věčného já, které je skryto v nás, k věčnému Já, které tvoří základ všehomíra, poznání, že ani jedno, ani druhé není poutáno časem, prostorem, činy ani příčinností.

³ *příroda* — V originálu *prakrti*, prvotní kosmická substance, hmotný princip, z něhož se vyvíjí veškerý projevený svět. *Prakrti* je nestvořená, věčná, nezničitelná, beztvářá, všepromokající, neomezená, obdařená schopností samopohybu a sestává ze tří kvalitativních složek (*gun*). Vyžaduje přítomnost Puruši, aby z neprojeveného stavu (*avjakta*) byla uvedena do pohybu, nikoli však jako prvotního hybatele, poněvadž je na světě jako jediná (oproti naprosto pasivnímu Purušovi) nositelkou veškerého vývoje.

⁴ *kráva plnicí všechna přání* — Kámadhuk, záračná kráva hojnosti, která svému majiteli splnila jakékoli přání. Přišla na svět jako jeden z pokladů získaných při kvedlání mléčného oceánu a stala se vlastnictvím mudrce Vasišthy.

⁵ *Tvorové povstávají z potravy* — Představa, že potrava je prvotní hmotnou substancí, z níž se v těle rodí krev a semě, se poprvé objevuje již v upanišádách.

děšť vzniká z oběti — Koloběh tvoření je v některých indických písmech popisován následovně: úlitba vržená do ohně dosáhne slunce, ze slunce pochází dešť, z deště potrava a z potravy se rodí všechny bytosti.

⁶ *brahma* — Je nesnadné rozhodnout, v jakém významu je zde pojmu *brahma* použito; mohlo by jít o „magickou sílu slov (*véd*)“, která byla při obětech recitována, a „nehynoucí“ (*akšara*) by logicky znamenalo magickou průpověď „óm“; není však vyloučeno ani to, že *brahma* zde představuje hmotnou přírodu (*prakrti*), zatímco termínu „nehynoucí“ (*akšara*) je použito k označení nepomíjivého zdroje veškerenstva, tj. *brahma*.

- ⁷ *Džanaka*, legendární vládce Mithily, otec Síty, hlavní hrdinky eposu Rámájany. Připisuje se mu výrok: „Kdyby Mithila lehla popelem, neztratil bych nic z toho, co je mé,“ který je dokladem toho, že překonal bludnou představu vlastnictví (*mamatva*), spojenou s nesprávným ztotožněním pouhé tělesnosti s pravým já člověka (*átmanem*). Poznání pomíjivosti fenomenálního světa a všech jeho statků Džanaku naplnilo touhou uchýlit se do ústraní jako kajcíník, ale přesto se rozhodl žít nadále aktivním životem zasvěceným nezištnému plnění všech povinností, jež mu ukládal jeho kšatrijský stav.
- ⁸ *zachování světa* — V orig. *lókasangraha*. Toto spojení má celou škálu významů, z nichž hlavními jsou „ochrana, usmíření, blaho světa“. Význam „ochrana“ by zapadal do kontextu kšatrijské morálky: kšatrija má za povinnost ochraňovat svět. Někteří překladatelé se přiklání spíše k výkladu „blaho lidí“, „lidské masy, lidstvo“ a „prospěch lidského pokolení“. (Totéž ve v. 3. 25.)
- ⁹ *rozpolcenost rozmyslu* — V originálu *buddhi-bhēda*. Rozmysl, má-li plnit svou úlohu prostředníka mezi psychickými a fyzickými vlastnostmi člověka a mezi světem duchovna, které ztělesňuje já, musí být jediný, celistvý a rozhodný (viz 2. 41). Rozpoltit ho znamená rozštěpit celou lidskou osobnost, což může vést až k záhubě (2. 63). Proto člověk, který pochopil, že je nezbytné vzdát se plodů svých činů, nemá odrazovat od činnosti jiné, kteří na své nižší intelektuální rovině na činech ulpívají.
- ¹⁰ *může okoušet všech činů* — V originálu *džóšajēt*. Člověk, který se ukáznil a je prost ulpívání na plodech činů, není poután, ať činí cokoli.
- ¹¹ *kvality působí v kvalitách* — Veškerou činnost na tomto světě obstarávají kvality (*guny*) hmotné přírody, zatímco duch (*átman*) je neschopný cokoli konat. Díky spojení s hmotou vzniká iluze, jako by on sám byl činitelem, avšak ve skutečnosti je vztah *átmana* a tělesnosti podobný jako v příoměru o chromém na ramenou slepého: duch je obdařen schopností vnímat, avšak je naprosto netečný, psychosomatický organismus je mikrokosmem hmotné přírody, která je jediná způsobila jednat.
- ¹² *Svěř všechny své činy mně* — Přestože *Bhagavadgíta* přejala sánkhjové učení o tom, že všechen pohyb na světě pochází z přírody, na druhé straně neosobnímu a nad veškerou mnohost hmotných projevů povznesenému absolutnu (*brahma*) nadřazuje osobního boha, který je prvotním hybatelem a skrze přírodu a její kvality projevuje svoji kosmickou činnost. Každý čin pochází od něho, a proto je správné mu všechny činy svěřit, zanechat, tj. uvědomit si, že nikoli lidský jednotlivec, nýbrž On je prvotním činitelem. Poněkud odlišně toto místo vykládá Šankara, podle něhož by člověk měl všechny své činy nabídnout bohu, podobně jako otrok nabízí všechny své služby pánu. Veškeré interpretace však vyúsťují v poznání, že každý čin, který vykonáme, je jen zdánlivě náš, ve skutečnosti ho podnítl bůh tím, že „vstoupil do své přírody“ (4. 6), a proto je třeba mu tento čin přinést za obět.
- ¹³ *prazáklad já* — V originálu *adhjātma*, možno překládat jako „nadjá“ anebo jako „přítomné v já“, „nacházející se v já“, „to, co přísluší já“, onen ničím nedotčený výsostný stav, v němž přebývá já i nehynoucí *brahma*.
- ¹⁴ *mate vtěleného ducha* — Ani rozmysl, přestože patří k nejvyšším produktům organizované hmoty, není vůči působení žádosti imunní a nejinak je tomu i v případě *átmana*, který, pokud setrvává ve spojení s hmotnou přírodou, skrze žádost upadá v klam.
- ¹⁵ *poznání a rozpoznávání* — V originálu *džňána a vidžňána*. *Džňána* (poznání) tvoří základní epistemologickou kategorii řady indických filozofických systémů. Na rozdíl od rozpoznávání (*vidžňána*), zkušenostního poznání, představuje *džňána* meditativní či kontemplativní poznání a je všeobecně pokládána za hlavní předpoklad spásy, vysvobození z cyklu přerozovávání. Pravě

poznání je poznáním toho, co je věčné, poznáním pravého já (*átmanu*). Takové poznání uvolní já ze závislosti na nejá (hmotné přírodě), na tělesnosti, a otevře cestu k vysvobození. Jeho pomocí člověk prohlédne závoj, který mezi něj a nejvyšší jsoucno (*brahma*) rozestírá vesmírná vidina (*mája*), a počne nazírat veškerou mnohost projevů fenomenálního světa ve světle jediné duchovní podstaty. Podle Rámánudži představuje *džňána* znalost vlastní povahy já, zatímco *vidžňána* umožňuje hlubší poznání založené na rozlišovací schopnosti. Nejčastěji bývá pojem *džňána* chápán ve smyslu vyššího, duchovního poznání a *vidžňána* jako logické, zkušenostní poznání, to, co člověk zná z empirie.

¹⁶ *nad rozmyslem dlí On* — Rozuměj *átman*, individuální já. Hierarchizace psychických schopností člověka, uvedená v tomto verši, odpovídá obdobnému systému dělení v upanišádách. Mysl (*manas*) je místem, kde se rodí záměry, je sídlem chtění (*sankalpa*) stejně jako pochybností (*vikalpa*), rozmysl se naopak vyznačuje rozhodností (*niščaja*), s níž postihuje pravou povahu věci a podle toho určuje směr jednání, jež je třeba zvolit.

¹⁷ *posilni se svým já* — V originálu *átmaná átmanam*, dosl. „já skrze já“. První já bývá vykládáno jako mysl, rozmysl, nižší duševní schopnosti člověka, druhé je ztotožňováno s duchovním principem.

ČTVRTÝ ZPĚV

VZNEŠENÝ PRAVIL:

1. Toto nepomíjivé (učení o) sebekázní jsem vyjevil Vivasvantovi,¹ Vivasvant je sdělil Manuovi² a Manu o něm pověděl Ikšvákuovi.³
2. Takto je předával jeden druhému, takto je zvěděli královští zřeci.⁴ Po dlouhé době však zde toto umění sebevlády zaniklo, ó hubiteli nepřátel.
3. Tutéž pradávnu znalost sebekázně jsem zde dnes vyjevil tobě, neboť jsi mým ctitelem a druhem; je to totiž nejvyšší tajemství.

ARDŽUNA PRAVIL:

4. Tvé zrození je nedávné, dávné je zrození Vivasvantovo. Jak mám pochopit, že jsi toto učení na počátku vyjevil ty?

VZNEŠENÝ PRAVIL:

5. Prošlo mnoho mých zrození, Ardžuno, a také tvých. Já je znám všechna, ty však je neznáš, hubiteli nepřátel.
6. Ačkoli jsem nezrozený a nepomíjivý ve svém já a přestože jsem pánem tvorstva, vstupuji do své přírody⁵ a přicházím na svět svou vlastní vidinou.⁶
7. Kdykoli totiž nastává úpadek řádu a narůstá bezzákonnost, zplodím sám sebe, Bharatovče.
8. Pro spásu ctnostných a zkázu ničemných přicházím na svět v každém věku, abych zde upevnil řád.

9. Kdo takto po pravdě zná mé božské zrození i činy, nevstupuje do nového zrození, když opustí tělo, ale vstupuje ke mně, Ardžuno.
10. Mnozí z těch, kdo prosti vášně, strachu a hněvu, očištění poznáním a pokáním⁷ a naplnění mnou hledali u mne své útočiště, dosáhli mé bytnosti.⁸
11. Jakým způsobem se ke mně kdo utíká, právě tak se já oddávám jemu. Lidé všude následují v mých šlépějích, synu Prthy.
12. Ti, kdo touží po zdaru svých činů, obětují zde božstvům, neboť ve světě lidí rychle nastává zdar rodící se z činů.
13. Stvořil jsem čtyři stavy podle rozdělení kvalit⁹ a činů. Ač jsem však jejich stvořitel, věz, že jsem nepomíjivý a nečinný.
14. Činy mě neposkvřňují, nechovám touhu po jejich plodech. A kdo mě takto pochopí, není činy poután.
15. S tímto vědomím konali činy i dávní hledači vysvobození. Proto též konej činy, jako je konali v dávných dobách předkové.
16. Dokonce i myslitelé se klamou v tom, co je čin a co je nečin. Vyjeví ti, co je čin; až to poznáš, budeš osvobozen od zlého.
17. Je totiž třeba porozumět tomu, co je čin, je třeba porozumět i tomu, co je přečin, a je třeba porozumět tomu, co je nečinnost. Cesta činu je nevyzpytatelná.
18. Ten z lidí, kdo nečin vidí v činu a v nečinu čin,¹⁰ je moudrý, ukázněný a veškeré své dílo dokonal.¹¹
19. O člověku, jehož veškeré podnikání je zbaveno žádosti a záměru, říkají lidé znalí, že je to mudrc, jehož činy shořely v plameni poznání.
20. Kdo zanechá ulpívání na plodech činů, je trvale spokojen a nezávislý, ten, i když tone v činech, nekoná vůbec nic.
21. Ten, kdo se vzdal všeho majetku, je prost přání, ovládá myšlení i své já a vyvíjí pouze tělesnou činnost,¹² neupadne do hříchu.
22. Člověk, který se spokojí se vším, co náhodně získá, jenž překonal dvojnost, je nesobecký a neměnný v úspěchu i nezdaru, není poután, ani když jedná.
23. Činy člověka, který se zprostil ulpívání a je osvobozen, který jedná v zájmu oběti¹³ a má myšlení založené na poznání, zcela se rozplynou.
24. *Brahma* je oběť, *brahma* je úlitba, kterou *brahma* obětuje v ohni *brahma*.¹⁴ *Brahma* musí vskutku dojít ten, kdo se soustřeďuje na čin, který je *brahma*.
25. Někteří muži kázně se účastní oběti bohům, jiní do ohně *brahma*¹⁵ jako oběť přinášejí oběť samu.¹⁶
26. Někteří v ohni sebeovládání obětují sluch a ostatní smysly,¹⁷ jiní obětují v ohni smyslů zvuk a ostatní smyslové předměty.